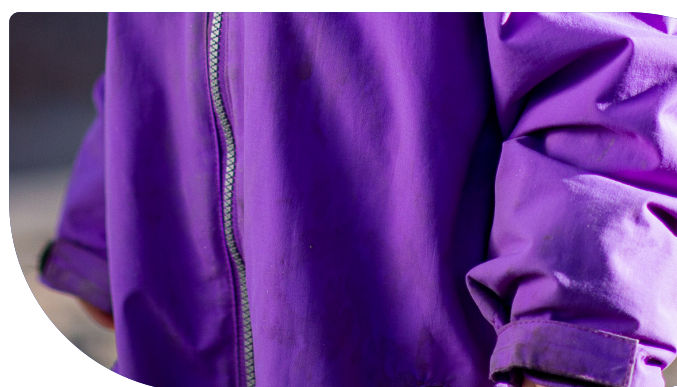
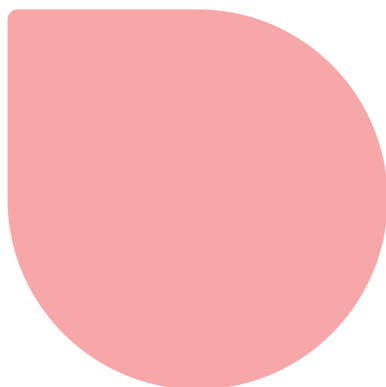

Rapport fra Foreldreutvalget for barnehager (FUB)

Ett skritt til

Trygt barnehagemiljø - samme rett i
barnehage og skole

Foreldreutvalget
for barnehager

Forord

Denne rapporten er laget til vårt frokostseminar 19. mai 2022. Vi ønsker å sette nytt fokus på lovverket om barns psykososiale miljø i barnehager. Foreldreutvalget for barnehager (FUB) var sterkt uenige i at det ikke ble innført en individuell rettighet med håndhevingsordning da barnehageloven fikk tre nye paragrafer om psykososialt barnehagemiljø i januar 2021. Siden da har det vært en hjertesak for oss å få myndighetene til å snarest mulig styrke lovverket på dette området.

De personer og organisasjoner som har fulgt oss og hatt møter med oss det siste året vet at dette er noe vi har framholdt så ofte vi kan. Denne rapporten oppsummerer vårt engasjement og grunnlaget for vårt arbeid i saken de siste to årene. Vi opplever at det i det store og det hele arbeides bedre og bedre med barnas psykososiale miljø i barnehager, men at det fortsatt er, og kanskje alltid vil være, noen enkelthistorier som trenger å bli løftet til en uavhengig instans. Vi er klar over at det er utfordringer ved håndhevingsordninger når det gjelder ressursbruk, dokumentasjonskrav og saksbehandlingstid, men mener at det i denne saken er avgjørende å gå enda ett skritt i retning av å sikre barnas rett til et trygt og godt barnehagemiljø.

Vi takker alle som har bidratt med tall og innspill, og fagpersoner som har gjort viktig forskning på barnehagefeltet. Uten disse ville ikke arbeidet med psykososialt barnehagemiljø vært der det er i dag. En særlig takk går til mobbeombudene som har delt praksishistorier med oss.

Innledning

Den 1. januar 2021 fikk vi nye regler i barnehageloven. Reglene i kap. VIII, §§ 41-43, pålegger barnehager å praktisere nulltoleranse for krenkelser og å jobbe kontinuerlig forebyggende for å fremme barnas helse, trivsel, lek og læring. Barnehagene fikk med de nye reglene også en aktivitetsplikt som gjelder ved melding eller mistanke om at et barn ikke har et trygt og godt barnehagemiljø, og skjerpet aktivitetsplikt når noen som arbeider i barnehagen mistenkes for å krenke barn. Det er bra med styrket oppmerksomhet på barns rett til et trygt og godt barnehagemiljø.

Regelverket er bygget opp med opplæringslovens kap. 9 A, om elevens rett til et trygt og godt skolemiljø, som modell. Det er likevel to viktige forskjeller mellom reglene for skole og reglene for barnehage som FUB mener gjør at rettsikkerheten til barnehagebarn og deres foreldre er dårligere enn rettssikkerheten til skolebarn:

1. I opplæringsloven er retten til et trygt og godt skolemiljø en individuell rettighet.
2. Det er etablert en håndhevingsordning som gjør at elever og/eller foreldre som mener at skolen ikke oppfyller elevens rettighet, kan bringe saken inn for Statsforvalteren.

Det vil si at ethvert barn på skolen har et rettskrav på et trygt og godt skolemiljø, som i ytterste konsekvens kan håndheves ved domstolene. Skolen er ansvarlig for oppfyllelse av rettigheten, og har en tilsvarende plikt som er inndelt i delplikter. Vi finner de samme delpliktene i barnehagelovens bestemmelser, men ingen korresponderende rettighet hos barnet.

Det vil også si at elever, eller foreldre til elever som til tross for skolens plikter ikke opplever å ha et trygt og godt skolemiljø, kan bringe saken inn for en uavhengig instans, Statsforvalteren, for å få vurdert om skolen har oppfylt sine plikter etter loven.

Henvendelser til FUB og til mobbeombudene de siste årene mener vi synliggjør et behov for en håndhevingsordning. Disse henvendelsene og praksisfortellingene omtales nærmere nedenfor. Selv om flere barn får det bedre med nytt lovverk står det en liten gruppe igjen hvor en uavhengig part bør inn. I tillegg til å være en viktig faktor i ivaretagelsen til det enkelte barns trivsel, vil en håndhevingsordning være en viktig bidragsyter til kalibrering av praksis.

Vi mener også at det er høyst tvilsomt om dagens ordning er i overensstemmelse med Barnekonvensjonen. Vi har skrevet mer om det nedenfor.

I denne rapporten vil vi i tillegg trekke noen linjer til utviklingen av mobbebegrepet i barnehager, håndhevingsordningen i opplæringsloven og evalueringen av denne, samt vår egen undersøkelse om barnehagemiljø blant omkring 1000 foreldre.

Veien mot et mobbefritt, trygt og godt barnehagemiljø hittil

Kommunenes Sentralforbund, Utdanningsforbundet, Foreldreutvalget for grunnskolen og Barneombudet iverksatte i 2002 et samarbeid med regjeringen Bondevik; *Manifest mot mobbing 2002-2004*, for aktivt å medvirke til at mobbing ikke skjer i norske barnehager, skoler og fritidsmiljøer. Dette skjedde samme år som kapittel 9 A om elevene sitt skolemiljø i opplæringsloven ble vedtatt i Stortinget. Dette var på mange måter startskuddet for det arbeidet med mobbing som fenomen i barnehager i Norge som har ledet fram til dagens lovverk. Satsingen ble evaluert av Rogalandsforskning i 2004ⁱ. Dette framkommer i oppsummeringen i rapporten:

"Arbeidet med å evaluere Manifestet mot mobbing viser at det er sådd et frø for kulturforandring og holdningsforandring på tvers av oppvekstmiljøer. I skolen, og spesielt da på barnetrinnet, er arbeidet i gang. For barnehagene og fritidsmiljøene har arbeidet så vidt begynt."

Det har skjedd en dreining fra en utbredt holdning om at mobbing ikke foregår blant små barn i barnehage til en erkjennelse av at det rammer ganske mange barn.

I årene etter dette er det gjort en del arbeid og regelendringer på området. Her er noen av de viktigste hendelsene.

2012: Forskere ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet observerte og intervjuet 170 barn i 17 barnehager i Sør-Trøndelag. Tolv prosent av barna oppga at de ofte ble plaget av andre barn i barnehagen. Rapporten heter Barns trivsel og medvirkning i barnehagenⁱⁱ og er ved Åse Bratterud, Ellen Beate H. Sandseter og Monica Seland.

2012: Senter for praksisrettet utdanningsforskning og Høgskolen i Hedmark ved Thomas Nordahl, gjennomførte en undersøkelse i 70 barnehagerⁱⁱⁱ. Nordahl konkluderer med at barn i barnehage opplever mobbing og krenkelser.

2012: Foreldreutvalget for barnehager (FUB) ga ut brosjyren *Mobbing i barnehagen*. Brosjyren vekket motstand^{iv} i enkelte fagmiljøer som blant annet hevdet at siden små barn ikke forstår konsekvensene av sine handlinger, er de heller ikke i stand til å mobbe. Diskusjonen vekket imidlertid engasjement som resulterte i forskningsprosjektet *Hele barnet – hele løpet* om mobbing i barnehagen. Funnene fra studien bekrefter at mobbing er et problem i barnehagen, samt at vennskap og lek er avgjørende for barns trivsel i barnehagen og for forebygging av mobbing. Det vakte oppsikt at det i hver av de observerte barnehagene i prosjektet viste seg å være ett til to barn som systematisk ble avvist og utestengt fra lek av de andre barna.

2015: I 2015 utga FUB og FUG forskningsrapporten *Hele barnet – hele løpet*^v i samarbeid med flere kompetansemiljøer på skole- og barnehagefeltet. Noe av hensikten med rapporten var å skape en utvidet forståelse av mobbing i barnehagen. Konklusjonen i denne rapporten er at ekskludering og utenforskap foregår i barnehagene. I alle barnehagene forskerne besøkte, observerte de ett til to barn som var ekskludert fra lek med de andre barna. Personene bak dette arbeidet er Ingrid Lund (red.), Marianne Godtfredsen, Anne Helgeland, Dag Øystein Nome, Bobo Velibor Kovac og David Lansing Cameron.

2017: I 2017 fikk vi ny rammeplan for barnehage ^{vi} med tydelige krav til barnehagens arbeid for et godt omsorgs- og læringsmiljø - forebygge, avdekke og håndtere mobbing.

2021: Nye bestemmelser i barnehageloven trer i kraft for å hindre forskjeller i hvordan barnehagepersonalet håndterer mobbing blant barna og styrke det forebyggende og systematiske arbeidet.

2021: *Mobbing i norske barnehager - en kunnskapsoversikt* ^{vii}. Kunnskapsoversikten er gjort av PBL-eide Nasjonalt kunnskapssenter for barnehager (NKFB) og Læringsmiljøsenteret ved Universitetet i Stavanger, på oppdrag fra PBL, og med støtte fra Partnerskap mot mobbing. Den er ført i pennen av Helene Marie Storli Aaseth og Tone Rove Nilsen ved NKFB, og Ellen Elvethon, Ingrid Midteide Løkken og Thomas Moser ved UiS.

Fra prosjektet "Mobbing i norske barnehager - en kunnskapsoversikt" vil vi trekke fram noen hovedfunn og konklusjoner slik det er omtalt i en artikkel på Barnehage.no ^{viii} :

- Bruken av begrepet mobbing i barnehagen har i mange år vært omdiskutert, men det er i dag **enighet** om at mobbing skjer i barnehagen. Det finnes mye litteratur fra 2010 og fram til nå.
- Det er derimot mange **ulike forståelser** av begrepet mobbing og ulik forståelse kan føre til ulik praksis.
- Barnehageansatte etterlyser mer kunnskap om temaet, og mobbing kan i større grad løftes frem i barnehagelærerutdanningen.
- Det kreves kompetanse om fenomenet mobbing for å kunne se, oppdage og håndtere mobbing i barnehagen på en god måte.

Historie fra FUB

Vi blir ikke hørt

Vi har et barn som ikke har det bra i barnehagen. Dette bekymrer oss foreldre og vi møter lite forståelse fra de ansatte. Vi har bedt om et møte med styrer, men har ikke fått til en avtale. Vi opplever at vårt barns følelser ikke blir tatt på alvor og at barnehagen ikke deler vår bekymring eller mener at barnet vårt har det bra.

Hva gjør vi når vi ikke blir hørt og lyttet til?

- Det finnes ingen allmenn akseptert kategorisering av mobbing, men mobbing deles ofte inn i fysisk eller verbal, åpenlys eller skjult, direkte eller indirekte former.
- Undersøkelser om andel barn som blir utsatt for mobbing i barnehagen varierer fra **6 til 20%**. Det er behov for oppdaterte tall og mer helhetlig kunnskap om dette.
- Å bli utsatt for mobbing i tidlig alder kan føre til et mangfold av alvorlige konsekvenser for enkeltindivider, knyttet til **psykisk helse**. Det mangler derimot longitudinelle empiriske studier fra barnehagefeltet, så vi vet lite om konsekvensene for små barn som mobbes i barnehagen – senere i livet.
- Vi finner mye dokumenter og forskning som handler om forebygging av mobbing i barnehagen, og minst om hvordan barnehagene skal håndtere mobbing.
- Det er først når vi har en forståelse for at mobbing skjer, at vi kan gå videre med hvordan dette skal håndteres.
- Det er forventet at det vil komme mer forskning rundt håndtering av mobbing i årene fremover.
- På bakgrunn av de nye paragrafene i barnehageloven (§§ 41, 42 og 43) er det et stort **behov for å forske mer** på tematikken for å kunne sikre trygge og gode barnehagemiljøer for alle barn.

Barn med spesielle behov og barn fra minoriteter er mer utsatt for mobbing, både fra barn og voksne ^{ix}. Vår rapport vil ikke behandle dette spesielt, men dette er viktig å ha med seg.

Grunnlaget for FUBs engasjement

Foreldreutvalget for barnehager (FUB) er et nasjonalt utvalg av foreldre med barn i barnehage. Utvalget er oppnevnt av Kunnskapsdepartementet.

Vi mener at et godt samarbeid mellom foreldre og barnehagen skaper en trygg og god hverdag for våre minste. Målet er det samme enten du står på innsiden eller utsiden av barnehageporten; alle barn i barnehager skal få et så godt tilbud som mulig.

Vi skal sikre at foreldrestemmen høres i aktuelle barnehagepolitiske saker og at Kunnskapsdepartementet har et rådgivende organ. FUB skal jobbe etter følgende hovedmål: "Samarbeidet mellom hjem og barnehage skal bidra til at alle barn i barnehage får et best mulig tilbud".

Vårt klare hovedfokus vil alltid være på samarbeid og kommunikasjon. Likevel ser vi av en del av de henvendelsene vi får, at noen ganger stopper samarbeidet opp på grunn av manglende tillit, vanskelig kommunikasjon eller ulik oppfatning av virkelighet eller ulik tolkning av regler. Da er det vanskelig å jobbe mot et felles mål om et trygt og godt barnehagemiljø for barnet. Det er i disse tilfellene vi ser behovet for en lovfestet individuell rett til et trygt og godt barnehagemiljø og en håndhevsingsordning av samme type som i opplæringsloven.

Nedenfor er en oversikt over henvendelser til FUB de siste fire årene. Vi har her tatt med tallene for utfordrende samarbeid barnehage-hjem, da det i de sakene som handler om trygt og godt barnehagemiljø som regel også er et vanskelig samarbeid.

	Antall rådgivninger	Trygt og godt barnehagemiljø	Samarbeid barnehage-hjem
2018	274	19	77
2019	221	20	52
2020	234	17	50
2021	222	33	78

I disse henvendelsene er noen typiske problemstillinger:

- Foreldrene vet ikke hvem de skal si ifra til
- Foreldrene opplever ikke å bli lytta til når de kommer med en bekymring
- Foreldrene vet ikke hva barnehagen gjør når de sier i fra
- Foreldrene blir ikke innkalt til møter når det skal lages aktivitetsplan eller når det er evaluering av planen
- Aktivitetsplaner er lite konkrete
- Foreldrene får ikke referat fra møter
- Ikke alle ansatte på avdelingen kjenner til tiltakene som settes i gang
- Foreldrene synes det er vanskelig å si ifra når en ansatt krenker et barn
- Foreldrene vet ikke hvem de skal kontakte hvis barnehagen ikke oppfyller kravene i loven, for eksempel aktivitetsplikten

Når en som arbeider i barnehagen krenker et barn

Etter innføringen av barnehageloven kapittel VIII, har ansatte i barnehagen en skjerpet aktivitetsplikt ved mistanke om eller kjennskap til at en annen ansatt i barnehagen krenker et barn. Dette på samme måte som i skolen. Den skjerpede aktivitetsplikten består i at den ansatte skal melde om forholdet til barnehageeier via styrer - eller direkte til barnehageeier dersom den ansatte som krenker er styrer i barnehagen. Dette gjelder selv om mistanken eller kjennskapet ikke gjelder et alvorlig tilfelle.

Tidsskriftet Første steg Nr. 1 / 2022 har nettopp dette som tema:

Barnehageansatte som krenker barn. Her framgår at mobbeombudene de siste fire årene har fått omkring 100 henvendelser som gjelder voksne som krenker barn i barnehager. I artikkelserien møter vi tre personer som er voksne i dag som har opplevd krenkelser fra voksne da de var i barnehagen; krenkelser som har satt spor langt inn i voksenlivet. Det dreier seg om blant annet bruk av nedsettende kallenavn, sinne, kjefting, tvang om å spise opp maten og trusler om at de som ikke sang med i fellessang måtte synge alene foran alle. Gjennom FUBs kontakt med foreldre i hele Norge, har vi også hørt historier om ansatte i barnehager som både slår og klyper. I 2021 hadde FUB totalt 33 rådgivninger som handlet om trygt og godt barnehagemiljø, og sju av disse var om voksne som krenker barn. Det tilsvarer omtrent 20 % av henvendelsene. Krenkelser av barn utført av voksne er en realitet i norske barnehager som vi må ta på største alvor. Lederen for ombudet for barn og unge i Viken, Bodil J. Houg, omtaler henvendelsene de får om barn i barnehage som toppen av isfjellet. Dette begrunnes med at det nye lovverket fortsatt er lite kjent og at mange fortsatt er av den oppfatning at mobbing ikke skjer i barnehagen.

Vi tror det kan være vanskelig å melde fra om kolleger som krenker barn. Vi håper at lovendringene fra 1. januar 2021 medvirker til økt bevissthet blant ansatte og fører til at flere krenkelser fra voksne mot barn kommer fram i lyset og håndteres i tråd med loven. Vi håper også at lovendringen fører til økt bevissthet om hva som er krenkelser. Vi mener likevel at det i noen enkeltsaker vil være behov for en håndhevingsinstans som foreldre kan løfte sin sak til når de opplever at alt annet er utprøvd og deres barn fortsatt opplever krenkelser.

Det er enda viktigere med håndhevingsordning når vi snakker om barn som opplever seg krenket av voksne enn når vi snakker om barn som opplever seg krenket av andre barn.

Historie fra FUB

Voksne krenker barn

Barnet forteller hjemme at en ansatt i barnehagen klyper og slår barnet. Foreldrene har gitt beskjed til styrer og etter en stund er den ansatte flyttet til en annen avdeling. Andre foreldre sier at deres barn forteller hjemme at den ansatte fortsatt klyper. Det er en ny leder i barnehagen, men foreldrene får ikke svar når de tar opp saken med henne. Det har heller ikke vært foreldremøter i barnehagen på over to år. Barnehagen har heller ikke et samarbeidsutvalg.

I forbindelse med vårt utvalgsmøte i desember 2021 spurte vi barnehager i våre lokalmiljøer om psykososialt barnehagemiljø. Vi har laget en ordskey ut ifra svarene vi fikk der.

FUBs foreldreundersøkelse

FUB fikk i begynnelsen av 2022 ved Respons Analyse gjennomført en spørreundersøkelse blant omkring 1000 foreldre med barn i barnehage.

Her er en oppsummering av hovedfunnene i undersøkelsen:

- Det er relativt få foreldre som har god kjennskap til lovverket som skal sikre at barna har det trygt og godt i barnehagen. Til sammen 21 % kjenner lovverket svært eller ganske godt, mens 46 % kjenner det svært eller ganske dårlig.
- 43 % av foreldrene oppgir at de har mottatt informasjon om det nye lovverket, mens 39 % har ikke fått noe informasjon og 18 % er usikre på om de har fått noe informasjon.
- Til tross for at ganske få har god kjennskap til det nye lovverket og informasjonen om det i mindre grad har nådd fram til foreldrene, er foreldrene ganske godt kjent med hvem de skal kontakte hvis barnet deres ikke trives eller ikke har det trygt i barnehagen. 86 % er i stor eller noen grad kjent med hvem de skal kontakte, og 74 % svarer at de ville si fra til pedagogisk leder.
- 76 % kjenner også til hvem de skal si fra til hvis en voksen krenker barnet. 13 % sier at de i liten eller ingen grad er kjent hvem de skal ta kontakt med.
- Drøyt 60 % ville kontaktet styrer for barnehagen dersom de opplevde at barnehagen ikke gjorde nok for at barnet skulle ha det trygt og godt
- Flertallet av foreldrene har lite, eller ingen kjennskap til hvilke rutiner barnehagen har for å håndtere saker der foreldre gir beskjed om at deres barn ikke har det trygt og godt i barnehagen. Til sammen 60 % oppgir at de i liten eller ingen grad har kjennskap til slike rutiner ved barnehagen. Bare 34 % svarer at de i stor eller noen grad kjenner til dette.
- 61 % av foreldrene vet ikke hva barnehagen gjør dersom de varsler om at deres barn ikke har det trygt og godt i barnehagen.

- 22% av foreldrene oppgir at de selv har opplevd at barnet deres ikke hadde et trygt og godt barnehagemiljø. 20 % tok opp problemet med barnehagen, mens 2 % lot være å ta dette opp. Det er en tendens til at andelen som har opplevd å ikke bli tatt på alvor øker noe jo eldre barna deres er.
- 61 % av de som har tatt opp problemet med barnehagen oppgir at de i stor grad ble tatt på alvor når de tok opp sin bekymring. Ytterligere 27 % mener de i noen grad ble tatt på alvor. Det er imidlertid til sammen 11 % som i liten eller ingen grad opplevde at de ble lyttet til og tatt på alvor.

Det er særlig tre funn i undersøkelsen som bekymrer oss:

1. At kjennskapen blant foreldre til lovverket som skal sikre barn et trygt og godt barnehagemiljø er lav. At regelverket er kjent blant foreldre vil være et viktig bidrag til å oppnå intensjonene med det nye lovverket.
2. At andelen foreldre som har opplevd at barna deres ikke har det trygt og godt i barnehagen øker jo eldre barna deres er og at det er en tendens til at jo eldre barnet er, jo mindre opplever foreldre som har varslet å bli tatt på alvor. Som pekt på andre steder i rapporten er det kjent at utrygghet hos elever i skolen ofte har startet allerede i barnehagen, enten det er mobbing eller andre utrygghetsfaktorer.
3. At 11 % av dem som har tatt opp sin bekymring med barnehagen i liten eller ingen grad opplevde at de ble lyttet til og tatt på alvor. Dette berører selve kjernen i vårt engasjement for en individuell rettighet og håndhevingsordning. Det er nettopp i slike tilfeller foreldre har behov for å kunne løfte sin sak til en uavhengig instans. Vi mener ett tilfelle er ett for mye.

Historie fra FUB

Mobbing

Trine blir mobbet av flere barn, men det er spesielt et større barn på avdelingen som kan ha en utagerende oppførsel. Dette barnet sparker, dytter, tar kvelertak og slår henne. Mor har vært vitne til en episode der to større barn sparket hennes barn som lå forsvarsløs nede på bakken. De voksne på avdelingen fikk ikke med seg det som skjedde.

Mor avslutter med følgende: Jeg vet ikke hva jeg gjør mer, jeg sitter igjen med at barnet mitt sover urolig og gråter og ønsker å sove ved siden av meg for å føle på tryggheten. Jeg får så vondt av alt dette og aner ingen råd på hva mer jeg kan gjøre med barnehagen og denne type mobbing, dette blir rett og slett for vondt for meg å takle.

Hva kan jeg gjøre videre? Kan jeg be om at barnet mitt flyttes til en annen avdeling?

Mobbeombudene

FUB samarbeider med mobbeombudene i flere deler av landet og på flere arenaer. Felles for FUB og mobbeombudene er at vi får henvendelser fra foreldre med barn i barnehage hvor arbeidet med et trygt og godt barnehagemiljø for et barn på en eller annen måte har stoppet opp eller kommet inn i et spor hvor tilliten mellom foreldre og barnehage er brutt. De aller fleste foreldre som kontakter FUB har vært i kontakt med barnehagen før henvendelsen til oss.

Vi har gjennomgått årsrapportene for 2020/2021 fra mobbeombudene i Vestland, Trøndelag, Troms og Finnmark Rogaland og Innlandet.

Det er gjennomgående at henvendelser til mobbeombudene som gjelder barn i barnehage utgjør en liten del av alle henvendelsene til mobbeombudene. Tallene varierer mellom 1 og 6 prosent.

Sitat fra mobbeombudet i Vestland sin årsrapport:

"Historia om Sofie har gått føre seg over nokre år på barneskulen. Mange av dei som tar kontakt med oss fortel at det går føre seg over år, at det har eskalert frå tid til anna og at det heile starta i barnehagen. Førespurnadar om barnehage handlar i stor grad om det same som i grunnskulen, men i tillegg spør ein ofte om korleis og til kven ein skal løfte saka. Frå januar 2020 har barnehagen fått eit nytt kapittel i barnehagelova; kapittel 8. Dette liknar mykje på kapittel 9A i opplæringslova for skulen og her finn ein tydeleg kva pliktar barnehagen har når barn ikkje har eit trygt og godt psykososialt miljø. Vi håpar og trur det nye kapittel 8 vil føre til meir merksemd og kunnskap om barn sine rettar i og blant barnehagar, barnehageeigarar, støttesystem og foreldre. Med meir systematisk arbeid, vil vi kunne plukke opp fleire saker og hindre at dei følgjer barna inn i skulen."

Sitater fra mobbeombudet i Trøndelag sin rapport:

"De fleste individsaker er fra grunnskole/videregående skole, noen få er fra barnehage. Vi vet at det foregår mobbing i barnehagen. Det viser forskning, og det er nokså vanlig at foreldre i grunnskolen, som kontakter mobbeombudet, sier at de mener deres barn ble utsatt for mobbing allerede i barnehagen. De forklarer at barna har tatt med seg miljøproblemet som utløste mobbing inn i barneskolen."

"En endring fra forrige skoleår, er at det er nokså mange som trenger hjelp til å få oppfylt retten til et trygt og godt skolemiljø allerede i 1. klasse."

Sitater fra Mobbeombudet i Troms og Finnmark sin rapport:

"Ombudene får høre altfor mange historier der barn, unge og deres foresatte opplever å ikke bli tatt på alvor. Barnehagelovens kap. 8 og opplæringsloven kap. 9A er lik for alle og lovene er styrende med en oppriktig tro på din subjektive opplevelse. Likevel opplever mange å ikke bli trodd."

"Om du ikke blir trodd av de som skal hjelpe deg, så treffer heller ikke hjelpetiltak."

"Ombudene opplever at hjelpetiltak og planer ikke er konkrete nok og vil derfor anbefale alle med ansvar for barn og unge om å sette seg grundig inn i det sårbare barnets/ungdommens hverdag med et helhetsblikk før tiltakene konkretiseres. Ombudets hovedoppgave er å bidra til at neste steg i opplæringshverdagen blir tryggere og mer forutsigbar."

Sitat fra mobbeombudet i Innlandet sin rapport:

"Det er stor variasjon i hvordan skoler og barnehager forholder seg til lovverkets aktivitetsplikt."

Historie fra Mobbeombudene

Foreldre blir ikke hørt

Vi har en gutt som har opplevd veldig ugreie ting i barnehagen. Vi ga beskjed flere ganger, også skriftlig, men vi ble ikke hørt og ingenting skjedde. Der og da hadde vi nok med å hjelpe sønnen vår, men nå som han går på skolen og de har jobbet godt med gruppa der går det bedre. Vi er redde for at flere barn skal bli utsatt for lignende ting. Hvordan går vi fram for å melde fra om uheldig miljø og håndtering i barnehagen? Hvor er nivået over? Og hvor kan vi henvende oss?

De nye lovbestemmelsene

§ 41. Nulltoleranse og forebyggende arbeid

Barnehagen skal ikke godta krenkelser som for eksempel utestenging, mobbing, vold, diskriminering og trakassering. Alle som arbeider i barnehagen, skal gripe inn når et barn i barnehagen utsettes for slike krenkelser.

Barnehagen skal forebygge tilfeller hvor barn ikke har et trygt og godt barnehagemiljø ved å arbeide kontinuerlig for å fremme helsen, trivselen, leken og læringen til barna.

§ 42. Plikt til å sikre at barnehagebarna har et trygt og godt psykososialt barnehagemiljø (aktivitetsplikt)

Alle som arbeider i barnehagen, skal følge med på hvordan barna i barnehagen har det.

Alle som arbeider i barnehagen, skal melde fra til barnehagens styrer dersom de får mistanke om eller kjennskap til at et barn ikke har et trygt og godt barnehagemiljø. Styreren skal melde fra til barnehageeieren i alvorlige tilfeller.

Ved mistanke om eller kjennskap til at et barn ikke har et trygt og godt barnehagemiljø, skal barnehagen snarest undersøke saken.

Når et barn eller foreldrene sier at barnet ikke har et trygt og godt barnehagemiljø, skal barnehagen undersøke saken og så langt det finnes egnede tiltak, sørge for at barnet får et trygt og godt barnehagemiljø. Det samme gjelder når en undersøkelse som barnehagen selv har satt i gang, viser at et barn ikke har et trygt og godt barnehagemiljø. Tiltakene skal velges på grunnlag av en konkret og faglig vurdering.

Barnehagen skal lage en skriftlig plan når det skal gjøres tiltak i en sak.

I planen skal det stå

- a) hvilke problemer tiltakene skal løse
- b) hvilke tiltak barnehagen har planlagt
- c) når tiltakene skal gjennomføres
- d) hvem som skal gjennomføre tiltakene
- e) når tiltakene skal evalueres.

§ 43. Skjerpet aktivitetsplikt dersom en som arbeider i barnehagen, krenker et barn

Dersom en som arbeider i barnehagen, får mistanke om eller kjennskap til at en annen som arbeider i barnehagen, krenker et barn med for eksempel utestenging, mobbing, vold, diskriminering eller trakassering, skal vedkommende straks melde fra til barnehagens styrer. Styreren skal melde fra til barnehageeieren.

Dersom en som arbeider i barnehagen, får mistanke om eller kjennskap til at styreren i barnehagen krenker et barn med for eksempel utestenging, mobbing, vold, diskriminering eller trakassering, skal vedkommende melde fra til barnehageeieren direkte.

Undersøkelser og tiltak etter § 42 tredje og fjerde ledd skal iverksettes straks.

Barn krenker barn

Anders blir klort av en annen gutt i barnehagen. Ved et tilfelle var kloremerkene like ved øyet. Det viser seg at det skjedde i en pauseavvikling. Barnehagen beklaget det, men foreldrene synes likevel saken er såpass alvorlig at de sendte en klage til kommunen. De har ennå ikke fått svar derfra. Anders er utrygg i barnehagen og dette er en fortvilende situasjon både for ham og foreldrene.

Viktig innspill fra høringsprosessen (St.prop. 96 2019-2020)

27 høringsinstanser er imot forslaget om å ikke innføre en rettighetsbestemmelse med en tilhørende håndhevingsordning. Dette er blant annet Helsedirektoratet, Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning, Regionsenter for barn og unges psykiske helse Helseregion Øst, Universitetet i Agder, tre fylkesmenn, sju kommuner, Barneombudet, Elev-, lærling- og mobbeombudene, Private Barnehagers Landsforbund (PBL), Utdanningsforbundet, Redd Barna, UNICEF Norge, Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon, ADHD Norge, Norsk forbund for utviklingshemmede, Hørselshemmedes landsforbund og Voksne for Barn.

Barneombudet er ikke enig i at en individuell rett vil føre til for mye oppmerksomhet mot enkeltbarn. Ombudet peker på at det ikke er et motsetningsforhold mellom det å jobbe med enkeltbarn og det å jobbe med barnegruppen. Videre mener ombudet at barnas alder ikke kan ha noen betydning, tvert imot kan man etter ombudets syn stille spørsmål ved om ikke de yngste barna er de som trenger det beste vernet siden de er så avhengige av hjelpen de får fra de voksne.

Dersom det viser seg at barnehagene ikke oppfyller pliktene de blir pålagt, kan det være aktuelt å foreslå å innføre en rettighetsbestemmelse og en håndhevingsordning på et senere tidspunkt.

Historie fra FUB

Når ansatte krenker barn

En foreldrekontakt i barnehagen er blitt kontaktet av en fortvilet mor. Hun har sendt en klage til styrer i barnehagen om ansatte på avdelingen Per går på. Per er tre år gammel. Han blir kjeftet på, satt på plass og tilsnakket i barnehagen flere ganger om dagen. Når mor henter Per får hun mange negative tilbakemeldinger. «I dag har han slått, i dag har han spyttet, i dag har han stukket av». Per er en vanlig gutt på tre år som også gjør noen rampestreker hjemme. Men mor kjenner ikke igjen beskrivelsen de ansatte gir av Per. Per har kommet til det punktet at han ikke ønsker å gå i barnehagen, og han forklarer det med at han bare får skjenn. Mor har også fått tilbakemeldinger fra andre foreldre om at ansatte har tatt Per i arm/øre og satt ham i skammekroken. Foreldrekontakten ønsker å innkalle til et møte med alle foreldrene i avdelingen for å kartlegge foreldrenes oppfatning av avdelingen.

Folkeretten

Proessen mot lovendringen

I prop. 96 L (2019-2020) ^x, hvor regjeringen foreslo de lovbestemmelser om psykososialt barnehagemiljø som ble vedtatt av Stortinget og trådte i kraft 1. januar 2021, ble det i liten grad drøftet hvordan denne endringen ivaretar Norges forpliktelser etter Barnekonvensjonen, utover en henvisning til barnets beste og Barnekonvensjonen art. 19. Forholdet til Barnekonvensjonen ble i noe større grad drøftet i forhold til innføringen av en bestemmelse om barns rett til medvirkning og hensynet til barnets beste (§ 3), men altså ikke opp mot unnlattelsen av å innføre en individuell rettighet og en håndhevingsordning knyttet til barnets rett til et trygt og godt psykososialt miljø som i opplæringsloven.

Vi har sett litt nærmere på dette.

Flere sentrale høringsinstanser, blant annet Barneombudet, Universitetet i Agder, UNICEF Norge og Redd Barna, påpekte imidlertid behovet for innføring av en individuell rett til et trygt og godt barnehagemiljø og en håndhevingsordning slik at rettigheter og rettighetsvern blir likt for skolebarn og barnehagebarn når det gjelder psykososialt miljø. UNICEF Norge ga en god begrunnelse for at lovbestemmelser uten individuell rettighet og håndhevingsordning ikke fullt ut vil oppfylle Norges forpliktelser etter Barnekonvensjonen.

Til støtte for å velge dagens ordning ble det pekt på i proposisjonen at et flertall av høringsinstansene støttet regjeringens forslag, at fokuset på systematisk arbeid i barnegruppen er viktigere enn håndheving av enkeltsaker, at det kan medføre økt administrasjon og byråkrati, samt at loven ikke bør være mer omfattende enn nødvendig.

Foreldre er redde for å ta opp ting med barnehagen

Kristian er tre år og går i barnehage. I november 2020 opplever vi at han vegrer seg for å gå dit. Etter hvert ble vegringen ganske intens og fortsatte utover vinteren. Det gikk litt bedre utover våren da barnehagen innførte små og forutsigbare grupper. I høst begynte Kristian på en ny avdeling, og etter litt tilvenning der bedret situasjonen seg. Selv om personalet har fokus på Kristian mener de at han har noen utfordringer det må jobbes med. Som foreldre føler vi fremdeles at det er noe som ikke stemmer. Vi mener han fortsatt ikke er trygg nok. Etter flere møter med barnehagen kom det frem (noen vage) innrømmelser om at det har vært noen hendelser mellom Kristian og et annet barn.

Det er mye bra med barnehagen og vi ønsker ikke at denne saken skal ødelegge vårt forhold. Samtidig er vi usikre på om saken er håndtert godt nok fra barnehagens side.

Barnekonvensjonen - diskrimineringsperspektivet

Norge har ved å ratifisere FNs barnekonvensjon forpliktet seg til å respektere og sikre konvensjonens rettigheter for ethvert barn, uten diskriminering av noe slag. Dette følger av konvensjonens art. 2. Det kan stilles spørsmål ved om den forskjellsbehandlingen av barn i skole og barn i barnehage som følger av ulikhetene mellom barnehageloven kap. VIII og opplæringsloven Kap. 9 A, er forenlig med Barnekonvensjonen. Det er åpenbart faktisk diskriminering når barn i barnehage i norsk lov er gitt svakere rettigheter og et svakere rettighetsvern enn barn i grunnskolen og videregående skole. I sin høringsuttalelse til lovproposisjonen som er omtalt over, uttalte Redd Barna:

"Den eneste grunnen vi kan tenke oss til at man ikke skulle behandle barnehagebarn og skoleelever likt, måtte være at skolen er obligatorisk. Hvis dette er blitt tillagt vekt, vil vi minne om at 91,8 % av alle barn mellom ett og fem år har barnehageplass, og at i aldersspennet 3-5 år går hele 97 prosent av alle barn i barnehagen her i Norge. Vi kan ikke se andre grunner til å gi de minste barna et dårligere rettsvern, og mener at dette bør endres, slik at loven harmonerer med opplæringsloven."

I likhet med Redd barna har også vi problemer med å se at den forskjell som ligger i at skole er obligatorisk og barnehage er frivillig, gir forsvarlig grunnlag for den aldersdiskriminering som loven legger opp til.

I generell kommentar nr. 13 Fra FNs barnekomite, kommentar til art. 19 pkt. 7. c), framgår at komiteen erkjenner at:

*"Barns rett til å kreve at deres menneskelige verdighet og deres fysiske og psykiske integritet blir respektert, og deres **rett til lik beskyttelse under loven**, er anerkjent også i andre internasjonale og regionale menneskerettighetsdokumenter."*

Her er altså ikke-diskrimineringsprinsippet fra art. 2 utdypet som en rett til lik beskyttelse under loven.

Det kan stilles spørsmål ved om forskjell i barnas alder er et forhold som bør tilsi en annen tilnærming til barnehagebarn enn skolebarn. Vi mener svaret på dette er at jo yngre barna er, desto viktigere er det at det finnes effektive mekanismer som følger opp når andre, først og fremst foreldrene, må si i fra på vegne av sine barn.

Det er høyst tvilsomt om Barnekonvensjonen gir anledning til slik forskjellsbehandling av barn i skole og barnehage når det gjelder å respektere og sikre barns rett til frihet fra fysisk og psykisk vold etter art. 19.

Barnekonvensjonen - rettighetsperspektivet

Det følger videre av Barnekonvensjonen artikkel 3 at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører barn, at partene skal sikre barnet den beskyttelse og omsorg som er nødvendig for barnets trivsel og at partene skal sikre at de institusjoner og tjenester **som har ansvaret for barns omsorg eller beskyttelse, retter seg etter de standarder som er fastsatt av de kompetente myndigheter.**

Det oppstilles her krav om rettighetsvern. Partene skal ikke bare innføre rettighetene i Barnekonvensjonen, men også sikre at rettighetene ivaretas.

Artikkel 4 pålegger videre statene å *"treffe alle egnede lovgivningsmessige, administrative og andre tiltak for å gjennomføre de rettigheter som anerkjennes i denne konvensjon"*. Dette er gjentatt i art. 19 i relasjon til barns rett til beskyttelse mot alle former for fysisk og psykisk vold. FNs barnekomité har i sin generelle kommentar nr. 13 Barnets rett til frihet fra vold, understreket at begrepet «psykisk vold» inkluderer mobbing og trakassering fra så vel voksne som barn. I generell kommentar nr. 5 fra FNs barnekomite er det understreket at Barnekonvensjonen gir det enkelte barn rettigheter, og at muligheten for **håndheving** er en sentral del av dette blant annet i følgende merknader:

*"1. I den forbindelse er det grunnleggende å sørge for at all nasjonal lovgivning er fullt ut forenlig med konvensjonen, og at konvensjonens prinsipper og bestemmelser kan gjøres **direkte gjeldende** og håndheves på behørig vis."*

*"11. Komiteen understreker at partene innenfor rammen av konvensjonen må se på det som sin rolle å oppfylle **klare rettslige forpliktelser** overfor hvert enkelt barn. Realiseringen av barns menneskerettigheter må ikke bli sett på som en veldedighetsprosess, som gjør barn tjenester."*

*"III 13: Strategier og systemer som utarbeides for å forebygge og bekjempe vold, må derfor baseres på barnets rettigheter, og **ikke på en velferdstilnærming.**"*

I generell kommentar nr. 13 fra FNs barnekomite ^{xi} er det i relasjon til art. 19 gitt følgende uttalelser:

*"3 c) Verdighetskonseptet forutsetter at ethvert barn blir anerkjent, respektert og beskyttet som en **rettighetshaver**, og som et unikt og verdifullt menneske med sin egen personlighet, egne behov og interesser, og privatliv."*

*"3 i) Komiteen er også oppmerksom på den utbredte og intense volden som barn utsettes for i offentlige institusjoner og fra offentlige aktørers side, herunder i skoler, **barnehager** og internater, i politiets varetekt og i rettsvesenets institusjoner, som kan gå så langt som til at barn blir torturert og drept, og den omfattende voldsbruken som væpnede grupper og statlige militære styrker gjør seg skyldig i mot barn."*

*"40. Lovgivningsmessige tiltak refererer både til lovgivningen, herunder budsjettet, og til tiltak for å iverksette og **håndheve lovene**. De omfatter nasjonale, regionale og kommunale lover og alle relevante forskrifter, som definerer rammer, systemer og mekanismer, samt rollene og ansvarsområdene til de berørte instanser og ansvarlige medarbeidere."*

Oppsummert kan vi vanskelig se at barnehageloven §§ 41-43 oppfyller Norges forpliktelser etter Barnekonvensjonen, når det ikke er gitt en individuell rett til trygt og godt barnehagemiljø, og det ikke er innført en håndhevingsordning. Dette understrekes ved forskjellsbehandlingen av barn i skole og barnehage; at barn av ulik alder ikke er gitt lik beskyttelse under loven.

Barnekonvensjonen artikkel 19

1. Partene skal treffe alle egnede lovgivningsmessige, administrative, sosiale og opplæringsmessige tiltak for å beskytte barnet mot alle former for fysisk eller psykisk vold, skade eller misbruk, vanskjøtsel eller forsømmelig behandling, mishandling eller utnytting, herunder seksuelt misbruk, mens en eller begge foreldre, verge(r) eller eventuell annen person har omsorgen for barnet.
2. Slike beskyttelsestiltak bør omfatte effektive prosedyrer for utforming av sosiale programmer som yter nødvendig støtte til barnet og til dem som har omsorgen for barnet, samt andre former for forebygging, påpeking, rapportering, viderehenvisning, undersøkelse, behandling og oppfølging av tilfeller av barnemishandling som tidligere beskrevet og, om nødvendig, for rettslig oppfølging.

Behov for evaluering av de nye reglene i barnehageloven

Da regelverket for skoler ble endret og styrket ved lovendringer i 2017, ble det samtidig bestemt av Stortinget at lovendringene skulle evalueres innen to år etter ikrafttredelse. Evalueringen ble gjennomført av Deloitte. Deloitte ga sin rapport i juni 2019.

Da Stortinget vedtok bestemmelsene for barnehage som er omtalt over, ble det ikke bestemt en tilsvarende evaluering. Men det framgår av proposisjonen (prop. 96 L (2019-2020)) at:

”Dersom det viser seg at barnehagene ikke oppfyller pliktene de blir pålagt, kan det være aktuelt å foreslå å innføre en rettighetsbestemmelse og en håndhevingsordning på et senere tidspunkt.”

Vi mener dette er for passivt, og slik systemet er i dag kan vi ikke se hvordan man kan måle om barnehagene oppfyller pliktene eller ikke - siden enkeltsaker ikke meldes/følges opp og siden det ikke er rapportering på dette. Uansett så er en håndhevingsordning en sikkerhetsventil som vi mener det er behov for selv om barnehagene i de aller fleste tilfeller oppfylle pliktene de er blitt pålagt i barnehageloven kap. VIII. Det er noe av et paradoks at det er tatt høyde for en trinnvis opptrapping av regelverket dersom det skulle vise seg å være utilstrekkelig slik det blei innført i 2021, samtidig som det ikke er lagt til rette for å evaluere eller å samle data for å få til dette på en god måte. Det finnes som nevnt en evaluering av håndhevingsordningen i opplæringsloven som det kan trekkes erfaringer fra.

Historie fra FUB

Mangel på trygt og godt barnehagemiljø

Et foreldrepar tar kontakt med FUB. De har etter en tilvenningsperiode tatt barnet sitt på 15 måneder ut av barnehagen. De opplever barnehagen som utrygg, både fysisk og psykisk. De har klaget til styrer, men får ikke gehør. Derfor har de henvendt seg til bydelen, men blir avvist med at bydelsadministrasjonen kjenner aktuell barnehageeier/styrer og ikke kjenner igjen foreldrenes beskrivelse av personen.

Evalueringen av håndhevingsordningen i opplæringsloven

Deloitte gav i 2019 sin rapport med evaluering av nytt kapittel 9 A i opplæringsloven. Rapporten oppsummerer med at nytt kapittel 9 A i opplæringsloven langt på vei virker i samsvar med intensjonen. Den peker samtidig på noen utfordringer ved loven som kan oppsummeres i ulik praksis, økt dokumentasjonsbyrde, lang behandlingstid og manglende kontradiksjon for skole/lærer/skoleeier.

Vi har samlet noen utdrag fra rapporten som peker på de positive effektene av nytt kapittel 9 A. Vi mener disse taler for at en håndhevingsordning må innføres i barnehageloven på samme måte som i opplæringsloven. De viser videre at systematisk og kontinuerlig arbeid for trivsel for alle barn og en individuell rettighet med mulighet for håndheving hos ekstern kontrollinstans er samvirkende faktorer som ikke trenger å stå i motsetning til hverandre. Vi har tillatt oss å gjøre noen uthevinger:

Lovendringen har hatt effekt

*”Sentrale målsettinger med lovendringen synes likevel langt på vei å være oppnådd, og det har skjedd **tydelige endringer i skolenes praksis som følge av lovendringen**. Et gjennomgående funn er at det utarbeides flere aktivitetsplaner enn det tidligere ble fattet enkeltvedtak, noe som indikerer at skolene sørger for en systematisk oppfølging av langt flere situasjoner der elever ikke har det trygt og godt, enn de gjorde tidligere. Skolene rapporterer også i stor grad at de tar raskere tak i saker enn før.”*

Ordningen blir benyttet og er med på å kalibrere skoleeierne og skolene

*”Videre viser evalueringen at **håndhevingsordningen har blitt tatt i bruk i utstrakt grad** og bidrar til at flere elever enn før får prøvd sin sak for et høyere forvaltningsnivå. **Håndhevingsordningen har også en viktig funksjon med tanke på å korrigere praksis hos skoleeiere og skoler**, og bidrar således til læring og bedre implementering av lovverket på skolene. Det er stor variasjon i saksbehandlingstiden hos fylkesmennene, og saksbehandlingstiden er til dels svært lang. Lang saksbehandlingstid støtter ikke opp under målet med en ordning som er raskere, og det kan fremdeles ta lang tid for en elev å få avklart sin situasjon og sine rettigheter. Dette betyr at selv om måloppnåelsen på skolenivå synes å være god når det gjelder målet om raskere handling, har man i varierende grad lyktes med å nå dette målet når en sak blir meldt videre til neste forvaltningsnivå.”*

Statsforvalteren (Fylkesmannen) er riktig håndhevingmyndighet
*”Utdanningsdirektoratet har så langt mottatt få klager på saker som er behandlet hos fylkesmannen. Det lave antallet klager som behandles av Utdanningsdirektoratet kan tyde på at **fylkesmannen ivaretar sin rolle som håndhevingsmyndighet på en god måte**, til tross for utfordringene det blir vist til, og at saker blir løst på et lavere nivå.”*

Håndhevingsordning og systematisk arbeid er to sider av samme sak

*”Evalueringen viser at nytt kapittel 9 A langt på vei virker i samsvar med intensjonen. Samlet sett er det vår vurdering at utviklingen går i retning av at skolene handler raskere og riktigere i situasjoner der elever ikke har det trygt og godt på skolen, og at elevens subjektive oppfattelse av en sak blir vektlagt i større grad enn tidligere. Håndhevingsordningen vurderes også å være både enklere og mer brukervennlig enn tidligere ordninger, samt tryggere med hensyn til eleven som melder en sak og denne elevens foreldre. Håndhevingsordningen er imidlertid fremdeles et stykke unna å oppfylle intensjonen om en raskere ordning. **I tillegg er det skoleeiere og skoler som fortsatt har en vei å gå for å implementere lovkravene, og det er derfor viktig å opprettholde fokuset på tematikken og på kontinuerlig læring og forbedring for å sikre at intensjonene og målene med lovendringen innfris.**”*

Historie fra Mobbeombudene

Mor melder ifra om bekymring, men hører ikke noe mer

Fatima på fem år har over lengre tid blitt utsatt for krenkelser fra et annet barn. Hun blir utsatt for sårende kommentarer og blir avvist i lek og aktiviteter. Dette påvirker barnehagehverdagen hennes, og hun har nå begynt å grue seg til å gå i barnehagen. Mor har tatt det opp med pedagogisk leder på avdelinga. Tiden går, men hun hører ikke mer fra barnehagen om saken. Hva gjør de ansatte for å bedre barnehagehverdagen for datteren? Hun får ingen informasjon om dette. Mor ringer mobbeombudet for å få råd om hvordan hun kan følge opp saken videre. Hvem skal hun henvende seg til? Hva kan hun forvente av barnehagen? Hvilke rettigheter har datteren hennes?

Kildehenvisninger

- i https://www.udir.no/globalassets/filer/tall-og-forskning/rapporter/5/sluttrapp_manifest_mobbing_rogalandsforskkn.pdf
- ii <https://www.ntnu.no/documents/10293/e209a87f-58a4-4fb5-8be6-9b3d5f458462>
- iii Samarbeid mellom foreldre og barnehage. Thomas Nordahl - PDF Gratis nedlasting (docplayer.me)
- iv <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-96-l-20192020/id2699851/?ch=7>:
- v <https://sosempplan.no/wp-content/uploads/2020/03/Hele-barnet-hele-l%C3%B8pet-Mobbing-i-barnehagen.pdf>
- vi <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2017-04-24-487>
- vii <https://www.barnehage.no/barnehageloven-mobbing-nkfb/mobbing-i-barnehagen-handteres-svaert-ulikt-av-de-ansatte/218750>
- viii <https://www.barnehage.no/barnehageloven-mobbing-nkfb/mobbing-i-barnehagen-handteres-svaert-ulikt-av-de-ansatte/218750>
- ix <https://www.fhi.no/nyheter/2019/smabarn-med-utviklingsvansker-utsettes-oftere-for-krenkelser-og-erting/>
og https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Etnisitet/utdanning/diskriminering_og_holdninger_til_etnisk_og_religiost_mangfold_i_utdanning/
- x <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-96-l-20192020/id2699851/?ch=7>
- xi https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/fn_barnekonvensjon/Barnekonvensjonen_generell_kommentar_nr_13_norsk_oversettelse.pdf

Meld deg på vårt nyhetsbrev

Flere ganger i året sender Foreldreutvalget for barnehager ut nyhetsbrev som gir foreldre og ansatte i sektoren nyttige artikler, tips og materiell.

Meld deg på i dag!